

PROBLEME DE ARHIVISTICĂ

Despre limitele cronologice ale selecționării documentelor

TUDOR MATEESCU

Începînd din secolul al XIX-lea, extinderea domeniului activităților statale, prin includerea unor sfere tot mai largi ale vieții naționale și social-economice, a avut, printre altele, drept consecință sporirea, nemaîntilnită pînă atunci, a cantității documentelor de arhivă¹. Acest fenomen cunoaște o amploare deosebită în secolul al XX-lea, cînd, așa cum aprecia un specialist suedez al problemei, pentru țara sa volumul acestor materiale se dublează în decurs de numai cîteva decenii².

Această situație, conjugată cu imposibilitatea creării de spații noi și tot mai mari pentru depozitare³, a făcut necesară trecerea la selecționarea documentelor și la eliminarea celor socotite a fi lipsite de valoare. Operațiunea, care își are începuturile încă din secolul al XIX-lea, s-a realizat nu în cadrul organelor de stat ale Arhivelor, unde se păstrau, prin excelență, documente istorice, ci în cadrul instituțiilor creatoare de arhivă⁴. Criteriul de bază al selecționării a fost, în general, utilitatea practică, iar faptul că funcționarii însărcinați cu această activitate primeau o parte însemnată din prețul de vânzare către fabricile de hîrtie a documentelor eliminate a dus, în mod obligatoriu, la distrugerea unor piese arhivistice de incontestabilă valoare⁵. Nu s-a cerut permisiunea, sfatul sau îndrumarea specialiștilor de la Arhivele Statului, iar rezultatele operațiunii au determinat atitudinea refractară și negativă sau chiar de teamă a acestora față de selecționarea documentelor⁶. Ei au fost influențați în această atitudine și de documentele vechi valoroase pe care le aveau în grijă și care nu puteau fi distruse, ceea ce îi făcea, involuntar, să aplice aceeași regulă și documentelor moderne⁷.

La început, selecționarea s-a făcut în mod arbitrar și fără nici o regulă, dar după un timp s-a simțit necesitatea emiterii unor reglementări și în acest domeniu.⁸ Primul regulament apare în Rusia, în 1830, urmat de un al doilea în 1845⁹, în Italia — la 1831 în Regatul Neapo-

¹ Gustaw Kalenski, *Record selection*, în „The American Archivist”, XXXIX (1976), nr. 1, p. 26—27, 28.

² Ingvar Andersson, *Le problème du triage dans les archives de l'administration suédoise*, în *Mélanges offerts par ses confrères étrangers à Charles Braibant*, Bruxelles, 1959, p. 2.

³ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 29 : „There is no state in the world wealthy enough to erect buildings to house all files, arranged and inventoried, without exception”.

⁴ *Ibidem*, p. 27—28.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*; Ingvar Andersson, *op. cit.*, p. 1.

⁷ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 28.

⁸ *Ibidem*, p. 27.

⁹ *Ibidem*.

lelui și la 1839 în Statul Papal¹⁰, pentru ca, în 1832, să fie emis, la curtea împăratului Francisc I al Austriei, un decret detaliat, caracteristic administrației habsburgice, intitulat „Reguli privind eliminarea și distrugerea documentelor nefolositoare din registre și arhive”. Între prevederile acestui regulament apare și criteriul de bază adoptat de arhivistica contemporană în selecționarea documentelor: „Trebuie să se aibă grijă ca, în timpul acestei operațiuni, să nu se destineze distrugerii acele acte care pot fi încă sau pot deveni indispensabile, utile sau importante, ca și altele care, deși nu mai sînt utile pentru uz oficial, au sau pot avea o anumită valoare istorică sau de alt fel”¹¹.

Un decret similar a fost emis în 1833 în Prusia, dar fără a cuprinde criteriul valorii istorice, ceea ce lăsa selecționarea la latitudinea nestînjinită a birourilor administrative. Faptul că acest regulament nu a provocat o pagubă considerabilă documentelor oficiale poate fi atribuit numai mării conștiințiozității și priceperii deosebite a funcționarilor prusieni¹². Curînd sînt adoptate reglementări în acest domeniu și în alte țări: Franța — 1844, Italia unificată — 1875, Anglia — 1877 și 1898. După 1900, acte normative asemănătoare sînt emise într-un număr mare de țări, fie nou introduse, fie înlocuind regulamente mai vechi, unele fiind înnoite ulterior: Egipt — 1902 și 1954, Danemarca — 1902, Olanda — 1919 și 1929, U.R.S.S. — 1919, Franța — 1921 și 1946, Austria — 1923, Portugalia — 1931, Finlanda — 1939, Italia — 1939, S.U.A. — 1943, 1950, Venezuela — 1945, Ungaria — 1951, Polonia — 1951, Iugoslavia — 1952, Suedia — 1953, Turcia — 1956¹³. În unele țări, reglementările de acest fel sînt incluse în legislația referitoare la arhive: Camerun — 1973¹⁴, Pakistan — 1975¹⁵, Algeria — 1977¹⁶, Zair — 1978¹⁷, Chile — 1980¹⁸ etc.¹⁹

Arbitrariul constatat în cursul selecționării documentelor a determinat, încă din secolul al XIX-lea, adoptarea unor măsuri de protejare a documentelor vechi, de netăgăduită valoare istorică. Astfel, în mai multe țări au fost stabilite anumite limite cronologice, conform cărora documentele emise înaintea datelor respective nu pot fi distruse. De regulă se ia în considerare un eveniment semnificativ, îndeosebi de importanță politică, din viața națională a statului²⁰. Motivul principal al interzicerii distrugerii oricărui document dinaintea datei fixate este, în general, numărul redus al acestora și, prin urmare, însemnătatea lor istorică deosebită²¹. Statele mai sărace în arhive, în mod special fostele colonii care și-au cucerit independența după cel de al doilea război mon-

¹⁰ J. H. Collingridge, *The selection of archives for permanent preservation*, in „Archivum”, II (1956), Paris, 1958, p. 26.

¹¹ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 27.

¹² *Ibidem*.

¹³ J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 26.

¹⁴ *Archival legislation. Législation archivistique. 1970—1980*, in „Archivum”, XXVIII, München — New York—London—Paris, 1982, p. 92—93.

¹⁵ *Ibidem*, p. 281—282.

¹⁶ *Ibidem*, p. 43.

¹⁷ *Ibidem*, p. 433.

¹⁸ *Ibidem*, p. 123—124.

¹⁹ Vezi și Charles Braibant, Robert—Henri Bautier, *Une table ronde utile a l'histoire*, Paris, 1958, p. 38—39.

²⁰ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 31; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²¹ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 31.

dial, au stabilit limite cronologice mult mai târzii în comparație cu statele dezvoltate, aproape toate deținătoare ale unor bogate tezaure arhivistice.

Astfel, în Imperiul rus, limita cronologică a fost fixată la 1811, anul precedent războiului franco-rus din 1812²². În Imperiul austro-ungar, pînă la destrămarea acestui stat, a fost stabilit ca limită înainte de care nu putea fi eliminat nici un document de arhivă anul 1815, data Congresului de la Viena²³. În Franța s-a luat în considerare anul 1830, respectiv „Revoluția din iulie”²⁴, care a pus capăt regalității Bourbonilor. Mai târziu, în 1936, o anchetă efectuată în rîndul arhiviștilor francezi cu privire la oportunitatea selecționării în arhivele dinainte de 1800 a primit, de la majoritatea acestora, răspunsuri negative²⁵.

În Anglia, limita cronologică a selecționării documentelor o constituie anul 1660²⁶, data restaurării monarhiei, prin regele Carol II, după perioada de revoluție și republică. Este cea mai îndepărtată limită în timp, justificată poate de bogăția arhivelor de care dispune această țară. În Danemarca s-a luat drept bază anul 1848²⁷, ultimul al vechiului regim, avîndu-se în vedere faptul că în 1849 s-a trecut la monarhia constituțională. În Italia a fost fixat anul 1870²⁸, care marchează încheierea unificării statale. Pentru Scoția, limita stabilită, 1800²⁹, nu reprezintă altceva decît sfîrșitul unui secol, neavînd nici o semnificație istorică.

O prevedere deosebit de interesantă este cuprinsă în Regulamentul Arhivelor Statului din Turcia („Devlet Arşiv Yönetmeliği”), emis la 19 decembrie 1975, unde sînt statuate următoarele: „Documentele de arhivă din epoca între 1839 și 1923 pot fi distruse prin hotărîrea Consiliului Național al Arhivelor, cu condiția păstrării de reproducere sau fotocopii. Documentele de arhivă anterioare anului 1839 nu pot fi distruse nici un motiv și trebuie să fie păstrate în întregime”³⁰. Au fost luate așadar ca puncte de referință două date fundamentale din istoria Turciei: introducerea ansamblului de reforme cunoscut sub denumirea de „Tanzimat” de către sultanul Abdul-Medjid (1839) și abolirea monarhiei și proclamarea republicii de către Mustafa Kemal (1923). Nevoia protejării documentelor s-a făcut simțită și în cadrul acestei țări, una dintre marile deținătoare de arhive din lume.

În cazul fostelor colonii, care și-au cucerit independența în ultima vreme, cantitatea redusă a arhivelor, dat fiind faptul că metropolele și le-au retras pe cele create sub administrația lor, a făcut ca limitele cronologice ale selecționării documentelor să fie mult apropiate de zilele noastre. Astfel, în Algeria, în Decretul privind Arhivele Naționale (1977),

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem* (editorul acestui studiu dă, în mod eronat, anul 1850); *Manuel d'archivistique*, Paris, 1970, p. 165. Vezi și J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32, unde se afirmă, probabil dintr-o confuzie, că limita pentru Franța este anul 1800.

²⁵ *Manuel d'archivistique*, p. 165, nota 3. S-a stabilit, în același timp, ca documentele anterioare anului 1830, aflate în dublu exemplar, să nu fie păstrate în același loc, ci în depozite diferite, situate cit mai departe posibil unul de altul. (*Ibidem*, p. 165).

²⁶ *Ibidem*; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²⁷ *Manuel d'archivistique*, p. 165; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²⁸ *Manuel d'archivistique*, p. 165; J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

²⁹ J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

³⁰ *Archival legislation...*, p. 385.

se interzice eliminarea „izvoarelor documentare anterioare lunii iulie 1962”³¹, ceea ce coincide cu obținerea independenței acestei țări. În Zair, în legea asupra Arhivelor, emisă în 1978, limita selecționării documentelor este chiar data de zi a acestui eveniment: 30 iunie 1960³².

Reputatul arhivist și istoric polonez Gustaw Kalenski (1881—1943) arăta într-un studiu publicat în 1934, exagerând, desigur, că „aproape fiecare țară, cu excepția Poloniei, a stabilit anumite limite cronologice conform cărora documentele emise înaintea acestor date nu pot fi distruse”. El a propus pentru Polonia anul 1867, care nu a putut fi adoptat datorită semnificațiilor cu totul secundare pe care le prezenta: introducerea în acel an a limbii ruse în administrație în teritoriile poloneze din cadrul Imperiului rus, decretarea autonomiei locale în partea stăpinită de Austria (1866) și intrarea, tot în 1866, a Marelui ducat de Poznan în Confederația Germaniei de Nord³³.

În afara unor date precise înainte de care nu este admisă selecționarea, unele țări au avut în vedere perioade ulterioare de însemnătate istorică deosebită pentru care eliminarea documentelor de arhivă este de asemenea interzisă sau cel puțin îngrădită. Astfel, în Rusia sovietică s-au stabilit în acest sens două perioade: 1904—1907 (războiul ruso-japonez și prima revoluție) și 1917—1922 (cea de-a doua revoluție și războiul civil)³⁴. În Polonia s-a fixat perioada 1914—1922 (primul război mondial și începuturile statului polonez modern)³⁵, la care apoi s-a adăugat epoca celui de al doilea război mondial și primii ani postbelici³⁶. Perioada celei de a doua conflagrații mondiale a fost fixată, în mod similar și pentru documentele de arhivă din Italia și Norvegia³⁷.

În ceea ce privește țara noastră, problema selecționării documentelor s-a pus încă din primii ani ai existenței Arhivelor Statului, cauza principală fiind spațiul redus de depozitare de care dispunea această instituție³⁸. S-au emis unele reglementări în acest sens, atât în Moldova cât și în Țara Românească³⁹, și s-au instituit comisii de selecționare în cadrul Arhivelor Statului, din care făceau parte și reprezentanți ai principalelor instituții centrale⁴⁰. Acestea și-au început activitatea în 1844 la București și în 1855 la Iași⁴¹, iar activitatea lor consta în împăr-

³¹ *Ibidem*, p. 43. Vezi și „Archives Nationales”, 7, Alger, 1978, p. 51.

³² *Archival legislation...*, p. 433.

³³ Gustaw Kalenski, *op. cit.*, p. 31.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Charles Braibant, Robert-Henri Eautier, *op. cit.*, p. 46.

³⁷ J. H. Collingridge, *op. cit.*, p. 32.

³⁸ D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la implinirea celor șaptezeci de ani*, Eucurești, 1903, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului, 1831—1836*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1856*, București, 1957, p. 100, 104; Tudor Mateescu, *Din istoricul selecționării materialelor documentare în țara noastră: „Comisia pentru cercetarea și alegerea delor”*, în „Culegere de referate”, vol. II, Eucurești, 1974, p. 206—207.

³⁹ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 100, 104, 106.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 102; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 209.

⁴¹ D. Onciul, *op. cit.*, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 102, 108; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 209.

țirea dosarelor în „trebuincioase” și „netrebuincioase”⁴², ultimele urmînd ca, după 30 de ani de la data încheierii în Țara Românească și după 10 ani în Moldova, să fie distruse prin ardere⁴³. Singurul criteriu al selecționării efectuate de aceste comisii era utilitatea practică, imediată a documentelor⁴⁴, procedeu deosebit de periculos, avînd în vedere și lipsa de competență a unora dintre membri⁴⁵. După un timp, lucrările celor două comisii au fost suspendate, iar hotărîrile lor n-au mai fost aplicate⁴⁶. Acest fapt a fost deosebit de salutar pentru arhivele românești și pentru știința istorică din țara noastră⁴⁷, deoarece, așa cum aprecia mai tîrziu Dimitre Oneiul, director general al Arhivelor Statului, „după valoarea lor istorică”, multe dintre dosarele considerate „netrebuincioase” erau „mai prețioase decît altele alese spre a fi păstrate”⁴⁸.

Multă vreme nu s-a avut însă în vedere problema limitării cronologice a selecționării documentelor. Unul dintre cei mai de seamă specialiști a apreciat chiar că selecționarea este necesară la noi „atît pentru arhivele vechi, care în marea lor majoritate sînt răvășite, cit și pentru cele din prezent și viitor”⁴⁹. Cu toate acestea, în mod vag, s-a încercat introducerea unei reglementări care, deși fără o exprimare expresă, ar putea fi interpretată ca o limitare în timp a selecționării. Astfel, în „Legea pentru organizarea Arhivelor Statului” din anul 1925 se prevede la art. 8: „Arhivele județene și comunale cari posedă acte și documente, sigilii, manuscrise sau piese eraldice anterioare anului 1881, sînt obligate să le înainteze direcțiunilor Arhivelor Statului din regiunile respective”. De asemenea, la art. 7 figurează următoarele: „Organele Arhivelor Statului sînt obligate să păstreze copii autentice de pe toate actele mai vechi de anul 1881, ce se vor prezenta spre traducere sau transcriere”⁵⁰. prevederea de la art. 8 apare cu o ușoară completare în „Legea nr. 64 din 5 aprilie 1932 pentru modificarea unor dispozițiuni din Legea pentru organizarea Arhivelor Statului”, în sensul că erau exceptate „acele piese cari au legătură strînsă cu localitatea însăși și care urmează a fi păstrate alături cu muzeele și bibliotecile din localitate”⁵¹.

Trebuie observat mai întii faptul că nu toți deținătorii unor astfel de documente aveau obligația de a le depune la Arhivele Statului. În afară de aceasta, anul 1881 — proclamarea regatului — nu avea decît o semnificație secundară în istoria țării noastre, nefiind deci cea mai potrivita dată pentru stabilirea limitei cronologice a selecționării documentelor. Chiar așa fiind, aceste prevederi, în general, nici nu au fost aplicate. Problema limitării în timp a selecționării rămînea de fapt neabordată încă.

Abia în anul 1935 au fost emise „Instrucțiuni pentru ordonarea, inventarierea și expertiza materialelor documentare din depozitele Arhi-

⁴² D. Onciul, *op. cit.*, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 100, 102; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 208.

⁴³ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 102, 106.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 100, 104; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁵ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁶ D. Onciul, *op. cit.*, p. 335; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 102, 108.

⁴⁷ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 104, 108.

⁴⁸ D. Onciul, *op. cit.*, p. 335.

⁴⁹ Aurelian Sacerdoteanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 144.

⁵⁰ „Monitorul oficial”, nr. 153 din 15 iulie 1925, p. 8394—8395.

⁵¹ *Ibidem*, partea I, nr. 81 din 5 aprilie 1932, p. 2235.

velor Statului”, în care, la art. 121, se stabileau următoarele: „Materialele documentare create pînă în anul 1878 inclusiv în Țara Românească și Moldova și cele create pînă în 1920 în Transilvania, Banat și Bucovina, se păstrează în întregime, expertiza și selecționarea acestora putînd fi efectuată numai în anumite cazuri și cu aprobarea șefului D.G.A.S.” Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național nu cuprinde însă această prevedere.

Cele două limite cronologice au la bază date istorice de referință: recunoașterea internațională a independenței de stat a României (1878) și recunoașterea internațională a desăvîrșirii unității statale (1920). Această prevedere, deși reprezintă un pas înainte pe linia protejării documentelor, prezintă totuși serioase lacune. În primul rînd, ea se referă numai la documentele aflate în depozitele Arhivelor Statului, fiind așadar lăsate în afară cele existente la alți deținători: instituții, întreprinderi, persoane fizice. În al doilea rînd, chiar pentru Arhivele Statului este lăsată o porțiță deschisă selecționării documentelor anterioare celor două date fixate. Acest fapt a generat numeroase abuzuri, îndeosebi în perioada 1974—1984, cînd conducerea de atunci a Direcției Generale a Arhivelor Statului a aprobat și chiar a încurajat eliminarea unor documente vechi, unele în alfabet chirilic, producîndu-se astfel pierderi ireparabile pentru zestrea de mărturii istorice ale țării. Se adaugă și situația că instrucțiunile amintite fiind de uz intern și de altfel abrogate după cîțiva ani, prevederea respectivă a putut fi cunoscută numai de către un cerc restrîns de specialiști.

Considerăm de aceea ca fiind absolut necesară cuprinderea, în mod expres, în viitoarea lege a Arhivelor a limitării cronologice a selecționării documentelor, cu menținerea celor două date (1878 și 1920), care ni se par judicios stabilite. Totodată, această prevedere nu trebuie să se reducă numai la documentele din depozitele Arhivelor Statului, ci să fie extinsă și la cele care se găsesc la alți deținători, inclusiv la persoanele fizice. Ar fi o măsură merită să contribuie la protejarea unor izvoare autentice, de cea mai mare însemnătate pentru istoria țării.

R É S U M É

Le triage des documents, une des plus importantes parties de l'activité archivistique moderne, connaît, dans son application pratique, des certains aspects extrêmement difficiles. Dès le XIXème siècle, les abus ou l'irresponsabilité dans ce domaine ont déterminé l'intervention de l'autorité, pour établir des certaines limites chronologiques avant lesquelles la sélection et l'élimination des documents ne soit pas permises. À présent, dans plusieurs pays, ces limites sont formellement stipulées dans la législation des archives. Nous considérons qu'il est absolument nécessaire d'introduire ce point dans la future loi des Archives de la Roumanie.

S U M M A R Y

The selection of the documents, which represents one of the most important elements in modern archive-keeping, involves, in its practical side, a series of extremely difficult aspects. Even from the 19th century the abuses and lack of responsibility within this field determined the state authorities to take measures so that certain chronological limits could be fixed before of which the selection and removal of the documents should not be allowed.

Nowadays in many countries these limits are explicitly stipulated in the legislation concerned with the archives. We consider it absolutely necessary to include this provision in the future Romanian Archives Law.